

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба кори диссертатсионии Изатулоев Сафарали дар мавзӯи «Рушду инкишоф ва маҳсулнокии букҷаҷаҳои генотипашон гуногун дар шароити парвариши чарогоҳӣ», барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои кишоварзӣ, аз рӯи ихтисоси 4.2.2-Зотпарварӣ, селекция ва генетикаи ҳайвоноти кишоварзӣ

1. Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Рисола ба шиносномаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дарёфти унвони илмӣ номзади илмҳои кишоварзӣ аз рӯи ихтисоси 4.2.2 -Зотпарварӣ, селекция ва генетикаи ҳайвоноти кишоварзӣ мувофиқ мебошад. Ҷамчунон ба бандҳои зерин мувофиқат мекунад:

б.1. Беҳтар намудани зотҳо, намудҳо, навъҳо, зотҳо ва зотҳои мавҷудаи ҳайвоноти кишоварзӣ;

б.2. Такмили усулҳои мавҷуда ва кор карда баромадани усулҳои нави селекция, баҳодихии зотпарварӣ ва сифатҳои маҳсулнокии ҳайвоноти кишоварзӣ;

б.3. Самаранокии усулҳои гуногуни селекция барои зотпарварӣ ва зотӣ;

б.5. Баҳодихии хусусиятҳои берунӣ-конститутсионӣ ва ботинии ҳайвонот ва истифодаи нишондиҳандаҳои онҳо дар кори зотпарварӣ.

2. Муҳимияти мавзӯ ва дараҷаи рушди он. Говпарварӣ яке аз соҳаҳои асосии чорводорӣ ба ҳисоб меравад, ки таъмини беҳатарии озуқавориро дар мамлакат таъмин намуда, бозори дохилро бо маҳсулоти аввалия гӯшт ва шир ғанӣ мегардонад.

Саршумори умумии чорвои калони шохдор дар ҷумҳурӣ ба 2 млн. 800 ҳазор сар баробар аст.

Новобаста аз зиёд шудани саршумор, мо наметавонем аҳолии мамлакатро бо меъёри физиологии истеъмоли гӯшт таъмин намоем. Дар хоҷагиҳои фермерӣ, деҳқонӣ ва шахсӣ сифати чорво беҳбудиро меҷӯяд. Чорвои мавҷуда каммаҳсул, деррас ва вазни зиндаи паст дорад. Аз ин хотир зарур аст, ки парвариши чорвои сермаҳсул ва потенциали баланди генетикӣ доштара парвариш намоем.

Беҳтар кардани сифати чорвои мавҷуда, танҳо бо истифода аз генотипҳои ҷаҳонӣ ба амал бароварда мешавад. Аз ин хотир ҳангоми ворид намудани ҳайвонот ба шароити иқлим ва ҷойгиршавии маҳал, хусусиятҳои технологӣ ва он омилҳое, ки ба сифати маҳсулнокии ва хусусиятҳои биологии чорво ҳангоми мутобиқшавӣ таъсир мерасонанд ба инобат гирифта шавад.

Дар кори илмӣ пешниҳодшуда ин масъала ҳалли худро ёфтааст, аз ин рӯи актуалӣ буда, аҳамияти илмӣ ва истеҳсолии баланд дорад.

Дар шароити ҷумҳурӣ зотҳои маҳсусгардонидашудаи гӯшти ин зотҳои қазоқии сарсафед, қалмикӣ ва абердин-ангус ба ҳисоб мераванд. Дар асоси истифодаи букҷаҷаҳои қазоқии сарсафед ба чорвои зебушакли маҳаллӣ дар шароити кӯҳсори ҷумҳурӣ «Чорвои сергӯшти типӣ тоҷикӣ» офарида

шудааст, ки аз тарафи мушовараи Вазорати Кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон (№1/2 аз 15 апрели соли 2023) тасдиқ шудааст.

Дар шароити Тоҷикистон ва дигар кишварҳо корҳои илмӣ-тадқиқотӣ оид ба омӯзиши хусусиятҳои хоҷагидориву биологӣ, рушду инкишоф, мутобиқшавӣ, сифатҳои парвариш ва бӯрдоқикунӣ, табдил додани хӯрока ба маҳсулот ва сифатҳои гӯтии ин зот омӯхта шудааст.

3. Навгонии илмӣ ва нуқтаҳои асосии ба Ҷимоя пешниҳодшаванда. Навгонии илмӣ кори диссертатсионӣ дар он аст, ки корҳои илмию тадқиқотӣ дар шароити чарогоҳҳои кӯҳии дар букқачаҳои типҳои тоҷикии чорвои сергӯшт ва дурагаҳои онҳо бо чорвои зебумонанди маҳаллӣ гузаронида шуданд, ки дар натиҷа хусусиятҳои афзоиш ва инкишоф, маҳсулнокии гӯштӣ, сифати пӯст, нишондиҳандаҳои морфобиологияи бадан вобаста ба тағйирёбии синну сол муайян карда шудаанд ва дар ин асос системаи истифодаи самарабахши дурагакунии дохилизотӣ ва саноатиро дар шароити парвариши чорво дар тӯли сол чарогоҳҳо муайян карда шуд.

Муаллиф кӯшиш намудааст се мавзӯи асосиро ҳамчун нуқтаҳои асосии ба Ҷимоя пешниҳодшаванда баррасӣ намояд:

1. Дар тадқиқотҳо нишондиҳандаҳои афзоиш ва инкишофи букқачаҳои генотипҳои гуногун баррасӣ шуда, арзиши биологӣ хоҷагидорӣ онҳо тавсиф карда шудааст;

2. Маҳсулнокии гӯштӣ, нишондиҳандаҳои сифатии он ва сифати технологияи пӯсти букқачаҳои генотипҳои гуногун муайян карда шуданд;

3. Дар асоси таҷрибаҳои гузаронидашуда самаранокии иқтисодии парвариши букқачаҳои генотипҳои гуногун барои истеҳсоли гӯшт муайян карда шудааст.

4. Натиҷаҳои илмӣ тадқиқот. Ба 1 январи соли 1990 дар хоҷагиҳои минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ саршумори чорвои зоти қазоқии сарсафед зиёда аз 30 ҳазор сарро ташкил мебуд. Дар айни замон дар ҷумҳурӣ зоти мазкур барои дурагакунии саноатӣ, гибридкунӣ ва афзоишдиҳии аселизотӣ истифода ва парвариш карда мешаванд.

Ин зот аз ҷиҳати маҳсулнокии гӯштӣ ва самаранокии сарфи хӯрок, бо зотҳои гӯштии ҷаҳонӣ рақобатпазир буда, ба стандартҳои байналмилалӣ мувофиқат менамоянд.

Дар чарогоҳҳои минтақаи парвариш худро нағз ҳис менамояд ва ба сардиҳои зимистон ва гармиҳои тобистон мутобиқ мебошанд.

Муаллиф ҳангоми иҷрои корҳои тадқиқотӣ ғӯсолаҳоро ба се гурӯҳ ҷудо намудааст: дар гурӯҳи 1-ум букқачаҳои маҳаллии зебушакл, гурӯҳи 2-юм дурагаҳо (ЧМ х ТЧКСТ) ва дар гурӯҳи 3-юм букқачаҳои чорвои гӯштии типҳои тоҷикӣ

Гурӯҳҳои букқачаҳои муқоисашаванда ҳам аз чарогоҳҳои тобистона ва ҳам аз чарогоҳҳои зимистона самаранок истифода мебаранд. Айни замон тағйирёбии генотипӣ дар нишондиҳандаҳои чарогоҳӣ ба таври

равшан намоён аст. Дар чорводории гӯштӣ нишондиҳандаи асосие, ки арзиши хоҷагидории чорворо тавсиф мекунад, вазни зиндаи он мебошад.

Аз нишондодҳои чадвали 3.6. бармеояд, ки вазни зиндаи букҷаҷаҳои гурӯҳи I ҳангоми таваллуд 20,3 кг, гурӯҳи II - 25,0 кг ва гурӯҳи III - 25,3 кг буд. Дар букҷаҷаҳои гурӯҳи III бартарӣ дар динамикаи вазни зинда нисбат ба давраҳои синну соли минбаъда мушоҳида мешавад. Масалан, дар синни 20 моҳагӣ, ин бартарӣ дар байни гурӯҳҳо, мутаносибан, 15,21% ва 1,88% буд.

Ба ҳамаи гуруҳҳои букҷаҷаҳои генотипҳои омӯхташуда давраи синну сол аз 0 то 18 моҳ бо афзоиши баланди шабонарӯзии вазн хос бошад ҳам, дар ин давра букҷаҷаҳои гурӯҳи III бартариат нишон доданд.

Ҳамин тариқ, вазни мутлақ ва миёнаи шабонарӯзии букҷаҷаҳои типи тоҷикӣ нисбат ба ҳамсолони дурага ва маҳаллии худ бартарӣ доштанд. Ин хусусиятҳои хуби мутобиқшавии букҷаҷаҳои типи тоҷикиро нишон медиҳад, ки ба онҳо имкон медиҳад суръати афзоиши хоси худро нигоҳ доранд ва ин қобилиятро ба наслҳои худ диҳад.

Муаллиф дар баъзан ҳолатҳо (ҷад. 3,7, 3,8) хусусан дар синну соли аз 8-12 моҳагӣ, ё аз 0-12 ва 0-15 моҳагӣ бартариҳои чорвои зебушакли маҳаллиро нишон додааст ва ё дар синни 12-15 моҳагӣ, 15-18, 18-20 моҳаги бартариҳои дурагаҳоро нисбати чорвои гӯштии типи тоҷикӣ нишон додааст, ки ин камтар нофаҳмиҳоро пеш меорад.

Тавре ки дар чадвали 3.10 нишон дода шудааст, дарозии қачи бадани букҷаҷаҳо гурӯҳи III дар 12 моҳагӣ 117,0 см ва дар 20 моҳагӣ 146,7 см буд, ки нисбат ба ҳамсолонӣ гурӯҳи I 11,5 ва 16,60 см дарозтар ва нисбат ба букҷаҷаҳои гурӯҳи II, мутаносибан, 3,60 ва 11,4 см дарозтар аст.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки миқдори сафедаи умумӣ дар ҳамаи этапҳои синну соли дар гурӯҳи III нисбатан зиёд буд.

Албумин дар синни 8-моҳагӣ дар букҷаҷаҳои гурӯҳи I - 21,1 г/л, дар гурӯҳи II - 28,1 ва нисбатан миқдори зиёдтар дар гурӯҳи III - 35,4 г/л муайян карда шуд. Дар синни 12- моҳагӣ миқдори зиёди албумин дар букҷаҷаҳои гурӯҳи III - 37,7 г/л ва нисбатан пасттар дар гурӯҳи II - 30,5 г/л буд. Дар синни 20-моҳагӣ бошад, назар ба синни 12-моҳагӣ миқдори албумин зиёдтар буд. Мисол: дар гурӯҳҳои II - 35,6 ва III- 37,8 г/л.

Ҳамин тариқ миқдори албумин дар букҷаҷаҳои гурӯҳи III баланд буд, ки ин аз қори мӯтадили чигар ва мубодилаи сафедахоро далолат медиҳад.

Чи тавре, ки дар чадвали 3.15 нишон дода шудааст, вазни зиндаи букҷаҷаҳо пеш аз фарбеҳкунӣ вобаста ба гурӯҳҳо мутаносибан 235,5 кг, 254,4 кг ва 260,8 килограмро ташкил дод. Тағйирёбии генотипӣ дар охири давраи фарбеҳкунӣ ба вучуд омада, вазни зиндаи букҷаҷаҳо гурӯҳи III - 104,5 кг, гурӯҳи I - 92,2 ва гурӯҳи II -94,3 кг зиёдгаштааст.

Ҳангоми аз чарогоҳ бозгаштан вазни зиндаи миёнаи букҷаҷаҳои гурӯҳи I - 327,7 кг, гурӯҳи II - 348,7 кг ва гурӯҳи III - 365,3 кг-ро ташкил намуд.

Афзоиши миёнаи шабонарӯзӣ дар букқачаҳои гурӯҳи III - 649 г-ро ташкил намуд, ки ин нишондод нисбат ба букқачаҳои гурӯҳи I (573 г) ба миқдори 73 г ва нисбат ба букқачаҳои гурӯҳи II (583 г) ба миқдори 66 г бартарӣ доштанд ($P < 0,001$).

Аз натиҷаҳои ҷаронидани ҷорвои таҷрибавӣ ва назоратӣ чунин бармеояд, дар ин давра букқачаҳои типӣ тоҷикӣ (гурӯҳи III) барои зиёд кардани вазни зинда қобилияти бештар нишон доданд, бо вучуди ин, ҷорвои дурага низ нишондиҳандаҳои қаноатбахш ба даст оварда, дар ҳар сар букқача ба ҳисоби миёна 104,5 килограмм зиёдшавии вазни зинда мушоҳида карда шуд, ки ин натиҷаи афзоиши ҳуби онҳоро дар ҷарогоҳ нишон медиҳад.

Бояд тазаккур дод, ки букқачаҳои типӣ тоҷикӣ нисбат ба ҳамсолони худ мавсими ҷаронидани ҷарогоҳиро нисбатан бештар истифода бурданд. Онҳо дар вазни зинда нисбат ба ҳамсолони худ (гурӯҳҳои I ва II) 12,3 ва 10,2 кг бартарӣ доштанд.

Мақсади асосии корҳои илмию тадқиқотӣ доир ба омӯختани фарқияти хусусиятҳои асосии забҳ байни букқачаҳои таҷрибавию назоратӣ, мебошад. Аз ин лиҳоз дар синни 20-моҳагӣ забҳи букқачаҳо гузаронида шудааст, ки дар он вазни зиндаи пеш аз забҳ, вазни танаи навзабҳшуда, баромади тана (тӯш), ҷарбуи дохилӣ, равшан ва вазни пӯсти онҳо омӯхта шуданд. Натиҷаи гузаронидани забҳи букқачаҳо дар ҷадвали 3.16 оварда шудааст.

Аз маълумоти ҷадвали 3.16. маълум мешавад, ки аз рӯи нишондиҳандаҳои маҳсулнокии гӯшт дар байни букқачаҳои генотипҳои гуногун фарқияти калон ва ҷиддӣ вучуд дорад. Аз ҷиҳати вазни зиндаи пеш аз забҳ букқачаҳои типӣ гӯшти тоҷикӣ (гурӯҳи III) - 388,0 кг, назар ба ҳамсолони дурагаи худ (гурӯҳи II) - 2,1% ва зоти маҳаллӣ (гурӯҳи I) - 18,9% зиёд буд ($P > 0,999$). Ин нишон медиҳад, ки суръати интенсивии инкишофёбии букқачаҳои типӣ гӯшти тоҷикӣ нисбат ба гурӯҳҳои дигар баландтар буд.

Аз нишондодҳои ҷорвои муаллиф овардааст бармеояд, ки нисбатан вазни зиёди баромади умумии танаи хунукшуда, дар букқачаҳои гурӯҳҳои II ва III муайян карда шудааст. Вазни нисбатан вазнинтари гӯшти лаҳм дар букқачаҳои гурӯҳи III, ки он 80,58 кг ва баромади гӯшт 79,94 %-ро ташкил медиҳад, муайян карда шуд. Ин нишондод нисбат ба букқачаҳои гурӯҳи II ба миқдори 2,86 кг ва нисбат ба гурӯҳи I ба миқдори 18,16 кг бартарӣ дошт.

Бофтаҳои мушакӣ бошад, дар букқачаҳои типӣ тоҷикии ҷорвои гӯштӣ - 76,70 кг (76,09%) ташкил намуд, ки ин назар ба букқачаҳои гурӯҳи I ба миқдори 18,96 ва II ба миқдори 3,96 килограммӣ зиёд аст, ин нишон медиҳад, ки бофтаҳои мушакии букқачаҳои гурӯҳи III нисбат ба ҳамсолон худ ҳуб инкишоф ёфтааст. Бофтаҳои равшанӣ бошад, дар букқачаҳои гурӯҳи II, ки он 48,96 кг (4,76%)-ро ташкил намуд. Дар ин давра нишондоди нисбатан камтар дар букқачаҳои гурӯҳи III, он 3,88 кг (3,85%) буд, ин нишон медиҳад, ки маҳсулоти гӯштӣ дар букқачаҳои

гурӯҳи III камравған буда, ба талаботи муосири истеъмолкунандагон ҷавобгӯй мебошад.

Сифати гӯштро бештар таркиби химиявии он муайян менамояд. Дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ таркиби химиявии гӯшти қима гузаронида шуд, ки дар он параметрҳои асосии арзиши ғизоӣ: миқдори намнокӣ, моддаҳои хушк, равған, сафеда хокистар ва миқдори макроэлементҳо – калсий ва фосфор омӯхта шуданд.

Арзиши энергетикӣ нисбатан баланди гӯшти қима дар букҷаҷаҳои гурӯҳи III - 7,01 МДж, муайян карда шудааст, ки аз зиёд будани миқдори равған дар гӯшти қима мебошад. Арзиши энергетикӣ гӯшти букҷаҷаҳои гурӯҳи III нисбат ба ҳамсолони гурӯҳи I ба миқдори 2,57% ва нисбат ба гурӯҳи II ба миқдори 2,13% зиёд мебошад.

Инчунин миқдори нисбатан баланди калсий, дар букҷаҷаҳои гурӯҳи I - 0,13 мг% ва миқдори фосфор бошад, дар букҷаҷаҳои гурӯҳи II - 3,10 мг% мушоҳида карда шудааст, ки дар ин гурӯҳ баланси беҳтари минералнокии гӯшти қимаро нишон медиҳад.

Натиҷаи таҳлилҳо нишон доданд, ки дар таркиби гӯшти қимаи букҷаҷаҳои гурӯҳи II миқдори нисбатан баланди сафедаҳо ва таносуби сафеда бо равған, инчунин миқдори баланди фосфор, ки гӯштро серғизо менамояд, нисбат ба дигар гурӯҳҳо фарқ мекунад. Букҷаҷаҳои гурӯҳи III бо миқдори зиёди равған, хокистарнокӣ ва арзиши энергетикӣ минералнокӣ фарқ намуда, аз ҷиҳати миқдори сафеда паст мебошад. Букҷаҷаҳои гурӯҳи I бошад, нишондиҳандаи миёна дошта, оид ба нишондоди фоизи калсий дар гӯшти қима нисбат ба дигар гурӯҳҳо зиёд мебошад.

Ҳамин тариқ, букҷаҷаҳои гурӯҳи II-ро дорои арзиши баланди ғизоӣ ва биологӣ ҳисоб намудан лозим аст, дар ин ҳолат букҷаҷаҳои гурӯҳи III бошад, дорои каллорияи баланди гӯшт мебошанд.

Таҳлили ҷадвали 3.21 нишон медиҳад, ки дар мушаки дарозтарини пушт сатҳи намӣ ва сафеда нисбатан пасттар буда, моддаҳои хушк ва равғани он назар ба таркиби химиявии гӯшти қима хеле зиёданд. Зимнан, арзиши энергетикӣ он дар чорвои типӣ тоҷикӣ 7,01 МД-ро ташкил дод, ки ин нисбат ба ҳамсолони дурага 2,19 фоиз ва зебумонанд 2,63 фоиз зиёд аст.

Аммо арзиши энергетикӣ гӯшти беустухони тамоми танаи букҷаҷаҳои таҷрибавӣ типӣ тоҷикӣ ва нишондодҳои онҳо назар ба чорвои маҳаллӣ баландтар буд.

Ҳамин тавр, таҳлили маълумотҳои маҳсулнокии гӯшти букҷаҷаҳои таҷрибавӣ нишон медиҳад, ки букҷаҷаҳои чорвои сергӯшти типӣ тоҷикӣ аз ҳамсолони дурагаи худ ва чорвои маҳаллӣ бартарӣ дошта, дараҷаи сифатҳои индивидуалӣ аз ҷиҳати маҳсулнокии гӯшт дар шароити баландкӯҳ имконият дод, ки маҳсулнокии баланди гӯшти чорворо ба даст оварад.

Аз маълумоти ҷадвали 3.24. бармеояд, ки аз ҷиҳати арзиши энергетикӣ нишондиҳандаҳои таҳқиқшуда дар 1 кг гӯшти лаҳм дар байни букҷаҷаҳои генотипҳои гуногун амалан тафовути ҷиддӣ ба назар

намерасид, гарчанде умуман арзиши энергетикии гӯшти лаҳм дар чорвои калони сергӯшти типи тоҷикӣ ва баъд аз онҳо дурагаҳо нисбат ба ҳамсолони чорвои маҳаллӣ хеле зиёд буд.

Бо вучуди ин, арзиши энергетикии 1 кг гӯшти лаҳми танаи букқачаҳои гурӯҳи III - 7,01 МҶ ва гурӯҳи II - 6,86 МҶ ташкил дода, назар ба ҳамсолони чорвои маҳаллӣ (6,83) баландтар буд.

Арзиши энергетикии маҳсулоти забҳшуда дар маҷмӯъ дар гӯшти лаҳми умумии тана дар букқачаҳои гурӯҳи III (1129,73) нисбат ба гурӯҳҳои I ва II мутаносибан ба миқдори 277,45 ва 104,44 МҶ зиёд буд.

Дар чадвали 3.28 сохтори гистологии пӯст оварда шудааст. Дар синни 12-моҳагӣ ғафсии пӯсти умумӣ дар букқачаҳои гурӯҳи III - 2835,1 мкм, дар гурӯҳи II - 2881,7 ва дар гурӯҳи III бошад, 2876,0 мкм - ро ташкил намуданд. Дар синни 20-моҳагӣ зиёд шудани ғафсии пӯст дар букқачаҳои гурӯҳи I ба миқдори 1857,6 мкм ё ин ки 39,6%, дар гурӯҳи II - 1851,2 мкм (39,1%) ва гурӯҳи III - 1992,4 (40,9%) рост омад.

Муайян карда шуд, ки зичии мӯй дар ҷавонаҳо назар ба чорвои калон хеле зиёд аст. Букқачаҳои 12-моҳаи типи тоҷикӣ дар ҳар воҳиди сатҳи пӯст назар ба ҳамсолони маҳаллии худ 254 дона зиёд пашм доштанд ва то 18-моҳагӣ, ки ба ғасли тобистон рост омад, дар букқачаҳои ҳар се гурӯҳ зичии мӯй кам шуд.

Ба воҳиди майдон массаи мӯй дар синни 12-моҳагӣ дар чорвои типи тоҷикӣ 109,3 мг, дар дурага 93,4 ва дар маҳаллӣ ҳамагӣ 44,5 мг-ро ташкил дод, ки ин назар ба ду гурӯҳи аввал хеле кам аст ва дар 18-моҳагӣ нисбат ба 12-моҳагӣ он хеле кам шуд.

Дар ин давра массаи мӯйҳо дар гурӯҳи I - 6,2 баробар, дар гурӯҳи II — 2,6 баробар ва дар гурӯҳи III - 1,5 баробар кам шудааст. Илова бар ин, дар ин давраҳои синну сол тақрибан якхела дар арзишҳои дарозии миёнаи мӯй дар чорвои таҷрибавӣ ба амал омаданд.

Бояд гуфт, ки вазни миёнаи мӯй дар 1 см² майдони пӯсти букқачаҳои 8-моҳаи типи тоҷикӣ 64,8 мг ($P > 0,999$) ва дарозии миёнаи онҳо 1,66 мм ($P > 0,99$) назар ба ҳамсолони чорвои маҳаллӣ зиёдтар, дар синни 18-моҳа бошад, баръакс, вазнаш 13,5 мг ($P > 0,95$) ва дарозияш 0,23 мм ($P > 0,95$) зиёд буд. $P < 0,95$.

Вазни миёнаи пӯст вобаста ба генотип 30,40 32,33 килограмм буда, маҳсулноки доираи 7,60 — 7,97%-ро ташкил дод.

Фарқияти назарраси массаи пӯст вобаста ба генотипи чорво муқаррар карда шуд. Пӯсти вазнинтаринро аз букқачаҳои дурага мегиранд. Ин бартарӣ нисбат ба гурӯҳи I - 1,93 кг (6,35%) ва нисбат ба гурӯҳи III - 0,83 (2,63%) буд. Пӯсти ҳамаи гурӯҳҳои омӯхташудаи букқачаҳо ба дараҷаи I тасниф карда шуданд.

Ҷафсии пӯстҳои барои хромӣ коркардшуда дар нуқтаи стандартӣ дар байни букқачаҳо фарқ мекарданд. Бузургтарин ғафсӣ дар пӯсти букқачаҳои гурӯҳи III - 1,6 мм буда, ғафсии нисбатан пасттар дар гурӯҳи I - 1,3 мм муайян карда шудааст.

Муайян карда шудааст, ки чарми пӯсти букқачаҳои дурага аз ҷиҳати ғафсӣ дар нуқтаҳои гуногун нисбатан якхела буд. Ин имкон

медихад, ки он дар истеҳсоли пойафзоли хушсифат ва дигар маҳсулоти серталаб оқилонатар истифода бурда шавад.

Ҳамин тавр, тадқиқоти комплекси хосиятҳои молию технологияи пӯстҳои инчунин тавсифотии сифатии чарми коркардшуда имконияти аз пӯстҳои вазнин ба даст овардани чармҳои хромии андозаи калон бо арзишҳои оптималии ғафси аз чорвои гӯшти ва гибридҳои онҳо ва дуби сурхро барои қисмҳои боло ва поёни пойафзол нишон медиҳанд.

Ҳамин тавр, дар натиҷаи омӯзиши ҳаматарафаи нишондиҳандаҳои сифатии пӯст ва чарм муқаррар карда шуд, ки бо дурага кардани букҷаҳаҳои типии тоҷикӣ бо чорвои маҳаллии зебу ва парвариши букҷаҳаҳои дурага мусоидат мекунад, ки сифати пӯст ва хосиятҳои молию технологияи он (вазн, ғафси, майдонҳои кор) хеле беҳтар карда шавад. Аз букҷаҳаҳои 20-моҳа гирифтани пӯсти хом барои истеҳсоли маҳсулоти хушсифат мувофиқ аст ва имконият медиҳад, ки чармҳои хромӣ ва вазнини тахта ба даст оварда шавад.

Ҳамин тариқ, ҳарорати бадан, суръати нафаскашӣ ва тапиши дили букҷаҳаҳо дар ҳамаи гурӯҳҳои таҷрибавӣ дар доираи меъёрҳои физиологӣ буданд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз 150 саҳифаи матни компютерӣ иборат аст. Он аз муқаддима, баррасии адабиёт, бобҳои мавод ва усулҳои тадқиқот, натиҷаҳои тадқиқот, муҳокимаи натиҷаҳои тадқиқот ва хулосаву тавсияҳо, рӯйхати адабиёт низ бо номгуӣ 141 истиноди иборат аст дохил карда шудааст. Рисола инчунин 45 ҷадвал ва 12 расмро дар бар мегирад.

Муаллиф дар “Муқаддима” мубрами мавзуи тадқиқот, дараҷаи тадқиқи мавзӯи илмӣ, робитаи тадқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо), мавзуҳои илмӣ ва тавсиби умумии тадқиқотро овардааст.

Дар боби якум (Боби 1. Шарҳи адабиёт), зербоби 1.1 Дурагакунонӣ яке аз усулҳои баланд бардоштагӣ маҳсулнокии ҳайвоноти хоҷагии қишлоқро овардааст. Дар ин боб, агар муаллиф ба дурагакунонии чорвоҳои зотҳои гӯшти бо чорвои зебушакли маҳаллӣ маводҳо пешниҳод менамуд хело хуб мешуд, аммо бисёртар дар бораи дурагакунонии чорвои ширӣ оварда шудааст.

Дар зербоби 1.2. Истифодаи технологияи интенсифӣ дар зиёд намудани истеҳсоли гӯшти гов оварда шудааст. Маълум аст, ки технологияи интенсифии парвариш ва фарбеҳ кардани ҷавонаҳо имконият медиҳад, ки самаранокии меҳнат 8-10 баробар, маҳсулнокии чорво 1,5-2,0 баробар, сарфи хӯроқро барои зиёд кардани вазни зинда то 30-40% зиёд карда шавад.

Дар ин боб муаллиф бештар ба зоти сарсафеди қазоқӣ таъя намудааст, технологияи нигоҳдорӣ, парвариш, имкониятҳои парвариши онҳо дар шароити чарогоҳҳо, усулҳои баҳо додани чорвои гӯштӣ, муҳлати парвариш, самаранокии истеҳсоли маҳсулоти гӯштӣ, авлодҳо ва оилаҳои сермаҳсули чорвои зотҳои гӯштӣ, корҳои зотпарварӣ дар чорвои гӯштӣ, баҳо додани букҷаҳаҳои гӯштӣ аз рӯи сифати наслшон, хусусиятҳои ирсии чорвои гӯштӣ, суръати афзоиши онҳоро нишон додааст.

Дар зербоби 1.3. Муаллиф, Минтақаҳо, навъҳои асосӣ ва тавсири мухтасари растаниҳои чарогоҳиро нишон додааст. Муаллиф дар ин боб минтақасуро аз рӯи ҷойгиршавиашон аз сатҳи баҳр ба гурӯҳҳо ҷудо намуда, намуди растаниҳое, ки дар ин минтақаҳо парвариш меёбанд нишон додааст.

Боби 11-и тадқиқот. Мавод ва услуби тадқиқот ном дорад. Муаллиф дар ин ҷо шароити табиӣ ва иқлими минтақаи гузаронидани корҳои тадқиқотиро овардааст. Корҳои тадқиқотӣ дар хоҷагии кооперативии “Кангурт” ва хоҷагии деҳқонии “Файзобод”-и ноҳияи Темурмалики минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доманакӯҳи баландиаш 1200-2000 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир шудааст.

Дар зербоби 2.2. Мавод ва услубҳои тадқиқот бо нақшаи умумии гузаронидани корҳои илмӣ оварда шудааст. Агар ба ҷойи технологияи нигоҳдории чорво (технологияи парвариш) ва он ба (парвариш, фарбеҳкунӣ ва бӯрдоқикунӣ ҷудо мешуд фаҳмотар мешуд.).

Дар боби 3, натиҷаҳои тадқиқотро нишон додааст, ки аз ҳама боби муфассалтар ба ҳисоб меравад. Дар ин ҷо муаллиф аз ба вучуд овардани типи нави чорвои сергӯшти тоҷикӣ (3.1) оғоз намудааст. Барои офаридани типи тоҷикии чорвои гӯштӣ 6 марҳилаи бавучудоварӣ пешбини шудааст. Дар ин ҷо саршумори асосӣ, ки асоси офаридани типи тоҷикии чорвои сергӯштро муаррифӣ менамояд ва аз қадом сароилаҳо онҳо гирифта шудаанд оварда шудааст.

Дар зербоби 3.3. Шароити парвариш ва ҳӯронидани букҷаҷаҳо, 3.4.- хусусиятҳои афзоиш ва рушди букҷаҷаҳо дар давраи парвариш, 3.4.1- вазни зиндаи букҷаҷаҳои генотипашон гуногун, 3.5.- рушд ва афзоиши букҷаҷаҳо, нишондодҳои генетикии хуни букҷаҷаҳо, 3.7.- сохтори парвариши букҷаҷаҳо дар чарогоҳҳои тобистона, 3.8 – маҳсулнокии гӯштии букҷаҷаҳо, нишондодҳои миқдорию сифатии пӯст ва чарми тайёри букҷаҷаҳо, рафтору кирдори букҷаҷаҳои генотипашон гуногун дар шароити кӯҳистон, хусусиятҳои физиологӣи букҷаҷаҳо оварда шудааст.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва сотсиоалии диссертатсия. Корҳои илмию тадқиқотӣ дар шароити чарогоҳҳои кӯҳӣ дар букҷаҷаҳои типи тоҷикии чорвои сергӯшт ва дурагаҳои онҳо бо чорвои зебумонанди маҳалӣ гузаронида шуданд, ки дар натиҷа хусусиятҳои афзоиш ва инкишоф, маҳсулнокии гӯштӣ, сифати пӯст, нишондиҳандаҳои морфофизиологӣи бадан вобаста ба тағйирёбии синну сол муайян карда шудаанд ва дар ин асос системаи истифодаи самарабахши дурагакунии дохилизотӣ ва саноатиро дар шароити парвариши чорво дар тӯли сол дар чарогоҳҳо муайян карда шудааст.

Аҳамияти назариявӣ ва илмию амалии тадқиқот. Аз нигоҳи назариявӣ, натиҷаҳои тадқиқот заминаеро барои васеъ кардани дониш дар бораи имконияти усулҳои селекционӣ дар самти дурагакунии дар доираи дохили зот ва саноатӣ мебошад ва аз нигоҳи амалӣ, онҳо имкон медиҳанд, ки истеҳсоли гӯшт бо истифодаи оқилонаи захираҳои чарогоҳҳои табиӣ афзоиш ёбад.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Доир ба мухтавои диссертатсия. Аз рӯи натиҷаҳои тадқиқот 13 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 3 мақола дар маҷаллаҳои пешбари тақризии Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, як монография дар ҳаҷми 304 саҳифа ва як тавсиянома дар ҳаҷми 24 саҳифа ба таъб расидаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба талаботи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Диссертатсия аз рӯи ҳаҷм, мазмун ва мундариҷа пурра ба талаботҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқат менамояд.

Дар қисми хотимавии қор натиҷаҳои баррасии тадқиқот дар шакли хулосаҳои илмӣ ибраз гардидаанд. Хулосаҳои илмии унвонҷӯ натиҷаи тадқиқоти чуқури илмии ӯ буда, ҳамаи нуқтаи назари илмии масъалаҳои мавриди омӯзиш гирифта ро фаро гирифтааст.

Маълумоти бадастовардаи унвонҷӯй Изатуллоев Сафарали, моҳияти асосӣ, хулосаҳо ва пешниҳодот барои истеҳсолот, ки дар фишурдаи тадқиқот дарҷ гардидаанд, пурра ба моҳияти тадқиқоти илмӣ мувофиқат мекунад.

Дар баробари зикри муҳимияти мавзӯи тадқиқот, навгонии илмӣ ва аҳамияти амалию назариявӣ наметавон, ки як қатор камбудихоро зикр накард.

1. Дар диссертатсия шарҳи адабиёт дар 19 саҳифа оварда шудааст, ки ин хело кам аст, бояд то 30 саҳифа расонида шавад.

2. Дар диссертатсия ба навиштани калимаҳои лаҳҷавӣ ва ё русӣ роҳ дода шудааст: кастрат- (ахта), тахаллус- (лақаб), рушду намо- (рушду нумӯ), даври устухони пой- (дарозии атрофи пой), варонидани чорво- (чаронидани чорво), парвариши шадид- (парвариши суръатнок), воҳидҳо- (воҳиди ҳурока), тӯрмеъда (шабака) ва ғ.

3. Дар синну соли 8-12 ва 12-15 моҳагӣ вазни зинда ва вазнафзункунии шабонарӯзии букқачаҳои маҳаллӣ баланд аст, сабаб дар чист?

4. Дар ҷадвали 3.15. вазни зиндаи ба чарогоҳ фиристодан 235,5 кг, вазни зиндаи аз чарогоҳ баргаштан 327,7 кг, дар ҷадвали 3.16. вазни зиндаи пеш аз забҳ ба 314,7 кг баробар шудааст, кани вазни зиндаи давраи фарбеҳкунӣ, чи гуна инро фаҳмид?

5. Ҷадвали 3.23.сах.80. Чаро рағфани дохилӣ дар букқачаҳои гурӯҳи 3-юм, нисбати дигар гурӯҳҳо кам аст, сабаб дар чист?

6. Дар диссертатсия дар рӯйхати адабиёти истифодашуда, ягон олими хориҷӣ нишон дода нашудааст.

Хулоса. Тадқиқоти илмии Изатуллоев Сафарали пурра, кори баанҷом-расидаи илмӣ-квалификатсионӣ буда, дар сатҳи илмӣ ва методии муосир иҷро гардида, аз ҷиҳати мубрамият, навгонии илмӣ, аҳамияти амалӣ, пешниҳодот ва хулосаҳои илман асоснокшуда, нашри басандаи мавод ба талаботи пешниҳодкардаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва банди 37 Низомномаи ҚАО –и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пурра ҷавобгӯ буда, ҳуди муаллифи он – Изатуллоев Сафаралӣ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои кишоварзӣ, аз рӯи ихтисоси 4.2.2-Зотпарварӣ, селекция ва генетикаи ҳайвоноти кишоварзӣ сазовор аст.

Муқарризи расмӣ, доктори илмҳои
кишоварзӣ, профессори кафедраи
зоотехнияи ҷузъии Донишгоҳи
аграрии Тоҷикистон ба номи
Ш. Шохтемур

Рӯзиев Т.Б.

734025. ш. Душанбе, к. Умед 735
Тел. 93 565 55 01. tuychi.ruziev@mail.ru
Имзои профессор Рӯзиев Т.Б.-ро
тасдиқ менамоям

сардори шуъбаи кадрҳо ва таъминот

Курбонзода А.

734003. Ш. Душанбе, х. Рӯдаки 146
12.02.2026 сол